

Gönderiliş Tarihi: 23/11/2022
Kabul Tarihi: 12/12/2022
ORCID 0000-0002-7215-1073

İKİ DARBE ARASINDA BEŞİNCİ CUMHURİYET: FRANSIZ SİYASAL KÜLTÜRÜ VE DE GAULLE'ÜN SENTEZİ

Halil KANADIKIRIK¹

ÖZ

Fransa, 1958'deki anayasa referandumunu ile bugüne kadar varlığını sürdüren ve yarı-başkanlık sistemi olarak da ifade edilen Beşinci Cumhuriyet rejimine geçiş yapmıştır. Yürütmeyi yasama karşısında güçlendiren söz konusu sistem değişikliği, Cezayirlilerin bağımsızlık taleplerine şiddetle karşılık veren Fransız silahlı kuvvetlerinin darbe girişimlerinin neticesinde gerçekleşmiştir. Ancak bu olay, 1789 Fransız Devrimi'nden itibaren devam etmekte olan ve yürütmenin niteliğine ilişkin Fransız siyasal hayatının ana çatışma konusunu teşkil eden daha derin bir bağlama sahiptir. Bu makalede söz konusu siyasal gelişmenin tarihsel düşünce temelinde analiz edilmesi hedeflenmektedir. Bu amaçla ilk olarak Cezayir krizi, askerî darbe girişimleri ve Charles de Gaulle'ün devlet başkanını doğrudan halka seçtirerek yürütmeyi güçlendirme projesi bir metin (text) olarak ele alınmıştır. Devamında Fransız Devrimi'nden itibaren yukarıda değinilen ana çatışmanın tarihsel bağlamı (context), kavramsal ve kuramsal çerçeve sunularak tartışılmıştır. Son bölümde ise de Gaulle'ün bu ikisi arasında kurduğu ilişki neticesinde geliştirdiği tarihsel ve siyasal yorum açıklanmıştır. Böylece bir siyasal rejimin radikal bir şekilde dönüştürülmesine dair olayın, tarihsel bağlam ve liderlik arasında bir köprü kurularak anlaşılması ve açıklanması ile bir sonuca ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Beşinci Cumhuriyet, Darbe, de Gaulle, Fransa, Yarı-Başkanlık

Jel Kodu: N43-N44-P1

THE FIFTH REPUBLIC BETWEEN TWO COUPS: THE FRENCH POLITICAL CULTURE AND DE GAULLE'S SYNTHESIS

ABSTRACT

With the constitutional referendum in 1958, France transitioned to the Fifth Republic regime, which is also referred to as the semi-presidential system and has survived to this day. This system change, which strengthened the executive against the legislature, was the result of the coup attempts of the French armed forces, which responded to the Algerians' demands for independence with violence. However, this event has a deeper context, which has been continuing since the French Revolution of 1789 and has been the main conflict of French political life regarding the nature of the executive. In this article, it is aimed to analyze this political development on the basis of historical thought. For this purpose, the Algerian crisis, military coup attempts and Charles de Gaulle's project to strengthen the executive through the direct election of the president by the people were discussed as a text. Afterwards, the historical context of the above-mentioned main conflict since the French Revolution is discussed by presenting a conceptual and theoretical framework. In the last part, the historical and political interpretation that de Gaulle developed as a result of the relationship he established between these two is explained. Thus, a conclusion is reached by understanding and explaining the event of a radical transformation of a political regime by establishing a bridge between the historical context and the leadership.

Keywords: Coup, de Gaulle, Fifth Republic, France, Semi-Presidential

Jel Codes: N43-N44-P1

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Tarsus Üniversitesi, Siyaset Bölümü ve Kamu Yönetimi, halilkanadikirik@tarsus.edu.tr

1. GİRİŞ²

Cezayir sorunu yakın Fransa tarihi açısından salt dekolonizasyon süreci ile ilgili bir krizi tetiklememiştir. Aslında, 1789 Fransız İhtilâli'nden beri süregelen Fransız kamusal hayatının ana çatışmasının son dönem taraflarının, iki hükümet darbesi (*coup d'état*) arasında son defa karşı karşıya geldikleri çok daha uzun soluklu bir siyasal krizin bir sistem değişikliği ile aşılmasının da yolunu açmıştır. Söz konusu çatışma, bir tarafta devletin ve ulusun yüce çıkarlarının ancak bir kraliyet şemsiyesi altında siyaset yapılarak savunulabileceğini ileri süren monarşistler ile her türlü Ancien Régime sembolünü şiddetle reddeden, farklı siyasî kanatlardan cumhuriyetçiler arasındaki derin uzlaşmazlığın eseri olmuştur. 1958'den beri devam etmekte olan Fransa'nın Beşinci Cumhuriyeti, kurucu babası Charles de Gaulle'ün söz konusu tarihsel bunalımı bir senteze ulaştırarak çözme projesidir. Cezayirlilerin bağımsızlık talepleri ve Fransız ordu mensuplarının buna karşı şiddetli tepkileri, söz konusu çatışmanın sebep olduğu siyasal istikrarsızlığı daha da içinden çıkılmaz hâle getirmiştir. Dördüncü Cumhuriyet'in (1946-58) Cezayir'i gözden çıkardığına inanan subaylar Cezayir'de Mayıs 1958'de bir kalkışma başlatmış ve Fransız Cezayiri'ni savunacağına inandıkları, İkinci Dünya Savaşı yıllarında Nazi işgaline ve Vichy hükümetine karşı gelerek ulusal direnişin (*La Résistance*) lideri hâline gelmiş olan “General” de Gaulle'ün devlet başkanlığına getirilmesini istemişlerdir. Dördüncü Cumhuriyet'in bitmek bilmez siyasal bunalımlarından bıkan neredeyse her kanattan siyasetçinin de General'i desteklemesiyle Fransa'da Charles de Gaulle dönemi başlamıştır. Ancak de Gaulle'ün tarih ve siyaset okuması onu ve Fransa'yı gerek subayların gerek klasik siyasal hiziplerin hiç ummadıkları bir pozisyona taşımıştır. De Gaulle'ün Fransa'yı istikrara kavuşturma önerisi olarak yarı başkanlık sistemi esasına dayanan Beşinci Cumhuriyet, birkaç referandumda inşa edilmiş ve bugüne kadar varlığını sürdürmüştür. General'in Cezayir konusundaki tutumundan dolayı hayal kırıklığına uğrayan subayların 1961'deki darbe girişimleri ise siyasal lider, hükümet, neredeyse tüm siyasal partiler ve sendikaların örgütlediği popüler direnişin neticesinde bastırılmıştır. Bunun sonucu olarak yarı başkanlık sisteminin son tuğlası da Beşinci Cumhuriyet binasına eklenmiş ve 1962 referandumu ile cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi kabul edilmiştir.

Bu makalede söz konusu siyasal gelişmenin tarihsel düşünce temelinde analiz edilmesi hedeflenmektedir. Bu nedenle Cezayir sorunu ve askerî darbe girişimleri arasında kurulan yeni sistem burada bir metin (*text*) olarak ele alınacak ve Fransız Devrimi'nden itibaren tarihsel bağlamı (*context*) ile ilişkisi kurulacaktır. Böylelikle de Gaulle'ün Fransız Beşinci Cumhuriyeti'ni kurarak siyasal kültüre ulaşmaya çalıştığı sentezin izah edilmesi mümkün olacaktır.

2. DARBELER VE BEŞİNCİ CUMHURİYET

İkinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası politikanın odağında Soğuk Savaş yer alırken modern kolonyalizmin (sömürgecilik) de yerini dekolonizasyon (sömürgeleştirme) süreci almıştır. Artık başta Britanya olmak üzere büyük sömürge imparatorlukları, giderek ağırlaşan maliyetleri nedeniyle sömürgelerine belirli şartlar dâhilinde bağımsızlık vermeye başlamışlardır. 1947'de Britanya, modern tarihi boyunca jeopolitik açıdan üzerinde en çok hassasiyet gösterdiği Hindistan'ın bağımsızlığını kabul etmiştir. Belçika da 1960'da Kongo'nun bağımsızlığını tanımıştır. Ancak Fransa'da devletin bir kesimi, özellikle ordu, bu trende uyulmasına yönelik siyasal taleplere oldukça şiddetli tepkiler vermiştir. Fransız sömürgeciliğinin ağırlık merkezi, bu devletin Kuzey Batı Afrika'daki (Mağrip) ana üssü olan Cezayir olmuştur. Bu nedenle Cezayir'de başlayan bağımsızlık yanlısı hareketler Fransız iç politikasını dramatik biçimde dönüştürmeye matuf çatışmaları da açığa çıkarmıştır.

Cezayir sorunu, hemen İkinci Dünya Savaşı sona ererken başlamış ve bu tarihten itibaren Fransız idaresinin sistematik katliam ve işkenceleri neticesinde krizin insanî maliyeti artmıştır. Henüz 1945'te gerçekleşen Sétif ve Guelma katliamlarında Fransız ordu birlikleri tarafından öldürülen Cezayirlilerin sayısının 45.000 olduğu tahmin edilmektedir – ki Şubat 2005'te Fransa'nın Cezayir büyükelçisinin ağzından ilk resmî özür gelmiş, söz konusu katliam “mazur görülemez trajedi” olarak ifade edilmiştir (Allouche, 2017). Bundan sonra Cezayirlilerin bağımsızlık arzuları hızla örgütlü siyasal taleplere

² Bu makale yazarın daha önce Toplumsal Tarih dergisinde popüler bir tarih makalesi olarak kaleme aldığı metinden (bkz. Kanadıkırık, H. (2016). Fransa'da Son Darbe: General de Gaulle ve Halkın Direnişi, *Toplumsal Tarih*, 274, 62-69) yola çıkılarak ve olayın tarihsel bağlamı, kavramsal ve kuramsal çerçevesi geliştirilerek akademik metin formatında üretilmiştir.

dönüşmüş, ancak Fransız idaresinin bunlar üzerinde uyguladığı şiddetin dozu da aynı hızla artmıştır. Öyle ki söz konusu şiddet politikası, 1962’de ülke bağımsızlığına kavuşuncaya kadar yaklaşık bir buçuk milyon insanın hayatını kaybettiği bir soykırıma dönüşmüştür.

Cezayir’deki şiddet eylemleri, bağımsızlık yanlılarının politik örgütü olarak FLN’nin (*Front de Libération Nationale* / Ulusal Kurtuluş Cephesi) 1954’teki kuruluşundan sonra zirve noktasına doğru hızla tırmanmıştır. Fransız ordusunun bağımsızlık yanlılarına, özellikle sivil halka karşı yürüttüğü operasyonların neticesinde ise 1956’da FLN, askerî kanadı olan ALN’yi (*Armée de Libération Nationale* / Ulusal Kurtuluş Ordusu) kurarak, bu defa hem Fransız ordusuna hem de Cezayir’de mukim Fransızlara (*Pieds-Noirs* / “Kara Ayaklılar” olarak anılırlardı) yönelik yıldırma faaliyetlerine girişmiştir. Cezayirli bağımsızlık yanlılarının karşısında ise Fransız ordusu, özellikle de Birinci Hindîçin Savaşı (1946-54) boyunca kontrgerilla metotları üzerinde bir hayli uzmanlaşmış olan subayların başını çektiği bir eylem grubu bulunmuştur. Bilindiği gibi ABD’nin Vietnam Savaşı (İkinci Hindîçin Savaşı / 1955-75), Fransız ordularının, kendi sömürge yönetimlerine sahip oldukları bu bölgedeki söz konusu ilk savaşta başarısız olmaları ve burada yerli komünistlerin etkin hâle gelmesinden kaynaklanmıştı (Konuyla ilgili ABD Genel Kurmayı’nın ayrıntılı tarihi için bkz. United States Office of the Chairman of the Joint Chiefs of Staff Joint History Office, 2004). Her ne kadar başarısız olsalar da söz konusu Fransız subayları bu tecrübe neticesinde konjonktüre uygun olarak anti-komünist doktriner yapılanmaya gitmişler ve giderek siyasallaşmışlardır. Başta General Raoul Salan olmak üzere Hindîçin’den döner dönmez Cezayir’e atanan bu subaylar, düşmanlarından öğrenip benimsedikleri Maocu gerilla taktiklerini ilk defa Kuzey Afrika’nın bu gergin ülkesinde uygulamaya başlamışlardır. Hatta propaganda temelli psikolojik harp kitalarını burada kurup eylemlere girişmişlerdir (Domenach, 1961: 187).

20. yüzyılın ortasında Fransız ordusu, kendisine verilen vatani koruma vazifesini çok daha geniş bir çerçevede yorumlama eğilimindedir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı ve ardından gelen siyasal istikrarsızlık ortamında subaylar, hükümetlerden ziyade ulusa karşı sorumlu oldukları inancıyla hareket etmişlerdir. Bu ön kabul, onların resmî sınırlandırmaların dışına çıkabilmelerine meşruiyet kazandırmış ve ulus, kendisine yönelen tehditleri fark etmemiş olsa da onlar adına onları korumaları gerektiği fikrinden hareketle durumdan vazife çıkarmışlardır. Fransız Cezayiri’ni savunma hususunda basiretsiz davrandığına inandıkları Dördüncü Cumhuriyet hükümetlerini tehdit edecek örgütlenmelere girişebilmişler ve meşru hükümete Cezayir siyasetlerini belirlemede kendi sınırlarını dayatmışlardır (Menard, 1964). Onlara göre merkezî hükümetin Cezayir’e bağımsızlığını vermesi, cephe çatışmanın tam ortasında müstahkem bir mevkiin aniden terk edilmesi kadar büyük bir ihanet olacaktır (Domenach, 1961: 186-187). Nihayet 13 Mayıs 1958’de Cezayir’de konuşlanmış olan birlikler, liderleri arasında Raoul Salan, Jacques Massu ve Edmond Jouhaud’ın da bulunduğu (1961 darbesini gerçekleştirecek olan dört generalden üçü) bir grup generalin komutasında, Cezayir politikası konusunda hoşnutsuzluk duydukları Pierre Pflimlin hükümetinin düşürülmesi amacıyla Cezayir’deki Fransız idaresini ele aldıkları bir darbe gerçekleştirmişlerdir. Darbe, Fransız ana karasında büyük bir krize dönüşmüş ve krizin çözümü olarak, darbecilerin de talep ettiği üzere, yaklaşık on iki senedir askerlikten ve siyasetten emekli Charles de Gaulle’ün iktidara getirilmesi görülmüştür. Emekli direniş lideri bu göreve hazır olduğunu beyan ettiğinde ise bazı sol kanat siyasetçiler, kendisinin zamanla diktatör hâline gelebileceğine yönelik kaygılarını kamuoyuyla paylaşmışlardır. Bu şartlar altında de Gaulle, “Şu ana kadar temel kamusal hürriyetlere karşı bir girişimim olduğunu gördünüz mü?” diye sorar ve ekler: “Altmış sekiz yaşında diktatörlük kariyerine başlayacağımı mı düşünüyorsunuz?” Ayrıca, Fransa’da rejimin bu şekliyle devam ettirilmesi hâlinde, kendisi de dâhil olmak üzere hiçbir liyakat sahibinin ülkeyi kurtarma hususunda başarılı olamayacağını ifade eder (akt. Nester, 2014: 33). Neticede de Gaulle, ancak yeni anayasa taslağını oluşturana kadar ve kanun hükmünde kararnemelerle ülkeyi yönetecek geçici bir olağanüstü hükümet kurmasına olanak tanınmasıyla iktidarı ele almıştır (1 Haziran 1958).

Yeni anayasa çalışmaları tamamlanır tamamlanmaz, siyasal partilerin birçoğunun da kampanyaya “evet” oyu tarafına katılmalarıyla beraber referanduma gidilmiştir. 28 Eylül’deki referandumla yeni anayasa yüzde 79,25 oyla kabul edilmiştir. Söz konusu anayasanın özelliği, yaşamaya nazaran yürütmeye daha fazla kuvvet vermesi, yaşamayı meclis ve senato olarak ikiye ayırmak suretiyle gücünü kırması, milletvekilliği ile bakanlık arasındaki bağı koparması, hükümeti hem cumhurbaşkanına hem de meclise karşı sorumlu kılması ve hükümetin kararname çıkarma yetkisinin bütçeye kadar uzanması olmuştur (Özçer, 2007; Roskin, 2009: 133). Tüm bunlar, yani de Gaulle’ün Fransa için öngördüğü

hükümet modeli, onun güçlü devlet başkanlığı temelinde istikrarı yeniden tesis etme projesinin bir parçasıdır. Böylelikle partilerin seçimlerde aldığı oylar ile ulusal politikanın aksı değiştirilemeyecektir.

23 ve 30 Kasım’da gerçekleşen genel seçimlerde de Gaullécü Yeni Cumhuriyet Birliği (*Union Pour la Nouvelle République / UNR*) parlametoda ezici bir çoğunluğa kavuşmuş; 21 Aralık’taki cumhurbaşkanlığı seçiminde 80.000 kişilik seçmenler heyetinin (henüz cumhurbaşkanı doğrudan seçilmiyordu) yüzde 78,5’inin oyuyla de Gaulle Beşinci Cumhuriyet’in ilk cumhurbaşkanı seçilmiştir (Price, 2020: 346-347). Bununla birlikte rejim, hâlen de Gaulle’ün hedeflerini karşılamaktan uzaktır. Zira halk tarafından doğrudan seçilmediğinden cumhurbaşkanı, bu avantaja sahip olan parlamentonun meşruiyetini haiz değildir. Söz konusu meşruiyete, 1962’deki yeni bir referandumla sahip olmuştur. Bunu ona sağlayan siyasal ortam ise yine Cezayir krizinin Fransa’yı tarihinin son askerî darbe girişimine taşımış olmasıdır.

Her ne kadar iktidarını Fransız Cezayiri’ni savunan sağcı subayların darbe girişimine borçluysa da de Gaulle, uluslararası siyasette dekolonizasyon sürecinin başladığını ve baskın hâle geldiğini gözlemlemiştir. Fransa’nın tarihî düşmanı ve dünyanın en büyük sömürge imparatorluğu olan Britanya bu konjonktürün öncülüğünü yapmış ve hızla sömürgelerine bağımsızlık vermeye başlamıştır. Belçika dahi biricik sömürgesinin, Kongo’nun bağımsızlığını tanımıştır. Hal böyleyken de Gaulle, isteksizce de olsa başta Cezayir olmak üzere sömürgeleri denetimli bir şekilde elden çıkarmaya yönelik politikasını uygulamaya koymuştur. Bunun ilk adımı olarak da İngiliz Commonwealth örneğinden yola çıkarak sömürgelerinin özdeşleşmelerini tanıyan, ancak onları ekonomik ve siyasî olarak Fransa’nın nüfuzu altında konumlandıran Fransız Topluluğu’nu (*Communauté française*) kurmuştur (Judt, 2009: 355). Dördüncü Cumhuriyet’in altı hükümetinin Cezayir krizi nedeniyle düştüğü, hatta rejimin de bu krizin tetiklediği bir askerî darbe ile yıkıldığı hesaba katıldığında söz konusu hamle bir Fransız devlet başkanı için yeterince cesur bir karardır (Cohen, 2003: 228). Cumhurbaşkanı, söz konusu kararın ardından Cezayir’deki ordu mensuplarında başlayan huzursuzluğa, çeşitli generallerin görev yerlerini değiştirerek karşılık vermiştir. Ancak sağcı generaller, huzursuzluğun dozunu artırarak Nisan 1961’de Élysée Sarayı’na karşı bayrak açmışlardır.

Generaller Salan, Massu ve Jouhaud’a, sürgün edildiği Avrupa’dan gelerek katılarak grubun liderliğini ele alan General Maurice Challe’in başını çektiği askerî darbe (Cezayir Darbesi olarak bilinir) Nisanın 21’ini 22’sine bağlayan gece başlamış ve cunta Cezayir’deki yönetimi ele almıştır. Cunta lideri Challe’in 22 Nisan tarihinde radyodan okuduğu bildiriye, “(...) 13 Mayıs’ta [1958] Fransız Ordusu Cezayir’in Fransız egemenliği altında kalacağına dair kutsal bir yemin etti. Bizler bugün ordu adına bu yemini tazelemek için geliyoruz,” diyerek de Gaulle’ü iktidara taşıyan darbe girişimlerini hatırlatmış ve mevcut hükümetin artık meşruiyetini kaybettiğini söylemiştir (akt. Ambler, 1966: 290). Bununla birlikte de Gaulle, darbecilerin taleplerine tavizsiz bir şekilde direnmiştir. Anayasanın kendisine verdiği yetkiye dayanarak sıkıyönetim ilân etmiş ve 23 Nisan’da askerî üniformasıyla televizyon ekranlarına ve radyo yayınına çıkarak Fransız ulusuna seslenmiştir (akt. Berstein, 1993: 50):

Asi bir güç kendisini Cezayir’de askerî bir muhtıra ile tesis etmiştir ... Bu gücün görünen bir yüzü –bir dördümlü emekli generaller grubu– ve bir gerçekliği –bir grup siyasallaşmış, hırslı ve taşkın subay– var. Bu grubun ve bu dördümlünün sahip olduğu yetenek, kısa sürelilikleriyle sınırlıdır. Ancak fanatizm bunların ulus ve dünya hakkındaki algı ve anlayışlarını bozmuştur.

(...) Fransa adına kesin olarak emrediyorum, tekrarlıyorum, kesin olarak! Bu insanların yolları, ta ki bunlar alt edilene kadar kapatılmış olacak. Her Fransız ve ilk olarak her askere onlardan gelecek herhangi bir emre uymayı yasaklıyorum.

Darbe girişimi için bir kırılma anı olan bu konuşmanın ardından cunta destek kaybederken de Gaulle’ün etrafında sağ ve soldan partilerin ve sendikaların yer aldığı demokratik bir direniş platformu oluşmuş, darbecilere karşı milis güçleri oluşturulmaya başlanmıştır (Charles de Gaulle 1890-1970, 1986: 508). ABD Başkanı John F. Kennedy’nin de Gaulle’e desteklerini sunan mesajı da bir gün sonra yayınlanmıştır (Kennedy, 1961, 24 Nisan). Böylece NATO liderinin de darbeye karşı tavrı netleşmiştir. Neticede 25 Nisan’da darbenin başarısız olduğunu kabul eden General Challe, Salan ve Jouhaud’un itirazlarına rağmen, ülkeyi iç savaşa sürüklememek için teslim olmuştur. Darbe resmen sona erdiyse de General Salan yer altına çekilerek lideri olduğu OAS (*Organisation armée secrète / Gizli Ordu Örgütü*)

aracılığıyla Cezayir'in bağımsızlığını engellemek amacıyla, de Gaulle'e suikast girişimi de dâhil olmak üzere tedhiş faaliyetlerini bir yıl daha sürdürmüştür ki söz konusu eylemler neticesinde 12.000 Müslüman ve 2000 Avrupalı hayatını kaybetmiştir (Ambler, 1966: 260).

Fransa'nın son askerî darbe girişiminin başarısızlığa uğratılmasının hemen ardından silahlı kuvvetler ve aşırı sağa karşı yeterince güç kazanan merkezî otorite, sivil desteği de etrafında toplayarak Cezayir'i bağımsızlığa taşıyan Evian Anlaşmaları olarak da bilinen sözleşmeleri imzalamıştır (18 Mart 1962). Devamında ise kitlelerin kendi arkasında olduğunu hisseden de Gaulle, Cezayir krizi aşıldığından artık yetkilerini yasama ile paylaşmasını bekleyen muhalefetin beklentilerini boşa çıkararak bir referanduma daha gitmiştir. 28 Ekim 1962'deki referandum ile Cumhurbaşkanı'nın doğrudan halk tarafından seçilmesi kabul edilmiştir. Bundan böyle Fransa Cumhurbaşkanı, yürütmedeki otoritesinin yasama tarafından kesintiye uğratılmadan sürdürülmesinin meşruiyetini sağlamıştır.

3. TARİHSEL BAĞLAM

Avrupa'nın en eski krallıklarından ve modern merkezî devletin kurumsallaşmasını en erken tamamladığı ülkelerden olan Fransa, 1789'dan itibaren büyük devrimlerin merkez üssüne dönüşmüştür. Büyük Fransız Devrimi'nden başlayarak çağdaş Beşinci Cumhuriyet'e kadar Fransa'daki rejimleri kronolojik olarak sıralamak bile sancılı dönüşümün ve siyasal seçkinler arasındaki çatışmanın karakterini gözler önüne sermeye yeter:

- 1789 – 1799: Birinci Cumhuriyet (Ulusal Konvansiyon, Direktuar);
- 1799 – 1814/15: Konsüllük ve İmparatorluk devri (Napolyon Bonaparte);
- 1814/15 – 1830: Krallık devri (Bourbon Hanedanı);
- 1830 – 1848: Krallık devri (Orléans Hanedanı);
- 1848 – 1852: İkinci Cumhuriyet;
- 1852 – 1870: İkinci İmparatorluk (Napolyon III);
- 1870 – 1940: Üçüncü Cumhuriyet;
- 1940 – 1944: Alman işgali ve Vichy Fransası;
- 1944 – 1946: Kurtuluş sonrası Geçici Hükûmet;
- 1946 – 1958: Dördüncü Cumhuriyet;
- 1958 – Günümüz: Beşinci Cumhuriyet.

Fransa'da demokratik devrimlerin itici güçleri (motivasyonları) çeşitli tarihsel siyasal-sosyoloji çalışmalarında irdelenmiştir. Örneğin, gelişmeci/kalkınmacı teorisyenlerden ayrılarak her devleti özgün bağlamı içinde değerlendiren öncü yazarlardan Barrington Moore, demokratik gelişmişlik ile tarımın bağımsız ticarileşme kapasitesi arasında ilişki kurmuştur. Moore'a (2012) göre Fransız tarımı, İngiltere ve ABD'deki kadar pazarla bütünleşmemiş, bu nedenle de bağımsız burjuvazi vasıtasıyla asalak toprak aristokrasisinin aradan çıkarıldığı büyük devrimlere gidilmiş, demokratik gelişim sağlanmıştır. Konuyu uluslararası rekabet koşullarıyla ilişkiselliği bağlamında değerlendiren Theda Skocpol'e (2004) göre ise Fransa, Rusya ve Çin gibi Eski Rejimin devrimlerle yıkıldığı ülkelerde geleneksel memurlar uluslararası rekabetin meydan okumalarına, kaynakları planlı şekilde harekete geçirecek kurumsallaşma ile karşılık veremediklerinden söz konusu radikal dönüşümlere maruz kalmışlardır.

Uluslararası rekabetin görünen yüzü, devletlerin savaşma kapasiteleridir. Michael Mann, tüm topluma nüfuz eden merkezî devlet iktidarının (altyapısal iktidar), tam da bu savaşları finanse etmek için kurumsallaştığı kanaatinde ki genel olarak Kıta Avrupası'nın, özelde Fransa'nın ayırt edici özelliği, bu finansmanı zenginlerin kendi rızalarıyla vergilendirilmelerinden sağlayan İngiltere ve Hollanda'dan farklı olarak, “zenginlerin rızası ve baskıcı yardımları sayesinde yoksulların vergilendirilmesi” ile sağlamış olmasıdır (Mann, 2013: 112-113). Charles Tilly (2001) de sermaye ile zor kullanma araçları üzerinde bir özerk çatıyı, yani modern devleti kurarak 17. yüzyıldan itibaren savaşlarda üstün geldiğini kanıtlayan ve tüm dünyaya model olan siyasal yapının ilk örneklerinin İngiltere ve Fransa olduğunu ileri sürer. Wallerstein (2011) Fransız Devrimi'ne, burjuva-liberal görünümüne karşın merkezî devletçi

bürokratik bir devletin üst yapısının, kapitalist dünya-sistem içinde çoktan kendisini geride bırakmış olan alt yapıya ideolojik uyumlanma anı olarak bakmıştır. Zaten devamında Napolyon'un özellikle İngiltere'ye karşı yayılcı politikaları da dikkate alındığında, devrimin liberal olmaktan ziyade uluslararası rekabette güç kazanmaya yönelik ve derhal merkezîyetçi ulus-devleti tahkim etme motivasyonu kendini gösterir (Wallerstein, 2013).

Alexis de Tocqueville'in klasik eseri "Eski Rejim ve Devrim", devrimin bu yorumuna öncülük etmiştir. Zira 19. yüzyılın ortasında de Tocqueville (2004), Fransa'da 1789 Devrimi yaşanırken feodalitenin çoktan çözülmüş ve gücünü merkezîleşmiş devlete devretmiş olduğunu; bu nedenle monarşiye ait kurumların devrim sonrasında da pek değişikliğe uğramadan var olmaya devam edebildiğini göstermiştir. Mutlak monarşinin birkaç yüzyıl boyunca tesis edilmesi ile sağlanan siyasal birikim, yani merkezîleşmiş bir devletin ana çatısının oluşması, burjuvazi dâhil olmak üzere toplumsal sınıfların kamusal temsiline ve yönlendirici rolüne imkân tanımıştır. Böylece feodaliteye has yerelliklerin güçlü olduğu dönemde köylü isyanından öteye geçemeyen toplumsal huzursuzluklar, merkezîleşmiş bir siyasal sistemde hemen "devrime" dönüşmüş, bütün devlet iktidarının el değiştirmesini mümkün kılmıştır (Mooers, 1997). Devrimcilerin yaptığı, eski araçların (kent oligarşileri, soylular, ruhban vb.) kalan tüm dolaylı yönetim kanallarını ortadan kaldırmaya ve askerî yatırımlar için ulus inşasına yönelik doğrudan yönetim sistemini kurumsallaştırmaya yönelik atılım olmuştur (Tilly, 2005). Bunun kurumsal neticesi *département*, *arrondissement*, *canton*, *commune*'lerden müteşekkil merkezî bir kamu yönetiminin geliştirilmesidir (Tilly, 2005: 187). İdeolojik neticesi ise Fransız ulusunun oluşmasıdır. Çoğunluğu köylü olan ve birbirinden farklı dilsel, dinsel, finansal, eğitime ilişkin vb. sistemlere tabi olmuş büyük bir nüfusun standardize edilmesi ve tek bir "Fransız ulusunun" var olduğunun ileri sürülebilmesi, sancılı ve uzun bir sürecin ardından 20. yüzyıla kadar ancak mümkün olmuştur (Weber, 2017).

Lynn Hunt'a (1984) göre devrimin en önemli sonucu siyasal kültür alanında tezahür etmiştir. Devrimcilerin doğrudan temsil edilmeye, giyim kuşamdan ay ve gün isimlerini değiştirmeye kadar varan radikal yönelimleri zamanla yatışmış, yıkılması arzulanan eski sınıflar yeni isimlerle kamusal hayatta var olmaya devam etmiş, topraklar el değiştirse de toprak sahipliğinin yapısı aynı kalmış, sanayi kapitalizmi çok yavaş gelişmiştir. Bununla birlikte siyasal karara katılma talebi artık kronikleşmiştir. Bundan sonra "devrim bir gelenek ve cumhuriyetçilik kalıcı bir seçenek hâline gelmiştir" (Hunt, 1984: 221). Napolyon'un konsüllüğü ele alışından itibaren yaptığı, 1789'un öncesine geri dönülemez olduğunu kabul ederek halk egemenliğinin ana ilkelerine dokunmadan, geçmişin iç çatışmalarından yorgun cumhuriyetçilerini yeni rejiminin seçkinlerine dönüştürüp öngörülemez kitle hareketini baskılamak suretiyle yeni tip bir monarşiyi etkinleştirmektedir (Hunt, 1984: 232-233). Dolayısıyla rejim, Napolyon'un Birinci İmparatorluğu'ndan sonra monarşi ile devam etse de cumhuriyetçilik artık siyasal kürenin ana ilkesi olmayı sürdürmüştür.

Tocqueville (2004), söz konusu siyasal kültür dönüşümünün 18. Yüzyılın ikinci yarısında başladığını ve dünya tarihinde ilk defa Fransız kamusal hayatında görülen bir unsura dayandığını ileri sürmüştür ki bu entelektüellerin hegemonyasıdır. Tocqueville'e (2004) göre söz konusu hegemonya kamusal işlerin yürütülmesi mevkiinde yer almayan, dolayısıyla gerek yetki gerek sorumluluk açısından uygulamayla bağlı olmayan yazarların ideal kamusal düzene ilişkin soyut tasvirlerinin, somut ve karmaşık kamu yönetiminin önüne geçmesidir. Dahası bunların gerçek hayatı aşığılayıcı fikirleri, Habermas'ın (2015) sonradan "edebî kamusalılık" olarak kavramsallaştırdığı salon hayatının içinden çıkarak kitlelere tesir edecek boyuta ulaşmıştır. Tocqueville'in (2004: 228-229) ifadesiyle, "Olabilecek olan şeyi düşlemek için, olan şeye ilgisiz kalındı ve sonunda düşünce aracılığıyla, yazarların kurmuş oldukları bu ideal sitenin içinde yaşandı". François Furet'e göre bunun neticesi, olguların yerine hukuku, çıkar dengelerinin yerine ilkeleri, iktidarın yerine de değerleri geçirmektir ki bu da siyasal alanı açıkça tespit edilebilen düşmanların veya hainlerin ortadan kaldırılabilceği, "Devrimsel patlamaya özgü ahlâk âlemi" olarak yeniden-üretmiştir (Furet, 2013: 54).

Sınıfsal ilişkiler de Devrim sonrasında ana çekişme alanlarını meydana getirmiştir. Merkezî devlet aygıtı bağımsızlaşan sınıflara karşı özerkliğini, onlarla zaman zaman çatışarak, zaman zaman da ittifaklar kurarak sürdürmüştür. Marx'ın (2009: 67-68) analizine göre "büyük toprak sahipleri" Bourbon monarşisinin, "malî aristokrasi ve sanayi burjuvazisi" ise Orléans monarşisinin dayanağı olmuştur ki bu sınıflar monarşi üzerinden yürütmeyi planladıkları restorasyon projelerini, yükselen proletaryanın

karşısında ortak bir çıkar alanını savunmak amacıyla ertelemişler ve zoraki bir cumhuriyete (İkinci Cumhuriyet) onay vermişlerdir. Bununla birlikte aynı Marx (2012: 121), Louis Bonaparte'ın (III. Napolyon) diktatörlüğünü anlatırken, Fransız Devrimi ve Napolyon dönemlerinin burjuvazinin sınıf egemenliğinin hazırlandığı dönemler olduğunu, Louis-Philippe döneminde bürokrasinin burjuvazinin egemenliğinde kaldığını söylemiş; buna karşın Louis Bonaparte döneminde devletin burjuvazi karşısında fazlasıyla güçlenerek bağımsız hâle geldiğini yazmıştır. Bu modern devletin yürütme aygıtını “tüm burjuvazinin ortak işlerini yöneten bir komiteden başka bir şey” olarak görmeyen (Marx ve Engels, 2005: 119) Marksist teori açısından bir çelişkiyi gözler önüne serse de sağ popülizmin tarihi açısından bir giriş niteliğinde sayılabilir. Zira “Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i” eserinde Marx (2012), dönemin Fransa nüfusunun büyük bölümünü oluşturan küçük köylülüğün demokratik kanallar üzerinden patrimonyal bir lider figürüne, üstün ve kurtarıcı bir yürütme otoritesine bağlanabileceğini ve bu bağımlılık ilişkisinin aynı demokrasinin sonlandırılmasında bir araç olarak kullanılabileceğini göstermiştir. Devletin seçilmiş başkanı iken 1852'de III. Napolyon adıyla imparatorluğunu ilân ediveren Louis Bonaparte, cumhuriyetçilik ilkesinden çok şey esinlenmiştir. Kendisini doğrudan seçen halka dayanarak ulusal çıkarların parlamentodan daha fazla kendi şahsında tecessüm ettiğine inanmış, ülkedeki iki ana damarı, yani düzen ve dinî gelenek ile özgürlük talebini uzlaştırmaya yönelmiştir (Price, 2001).

III. Napolyon'un modernleşme hamlesi 1870'te Alman ordusundan aldığı ağır darbe ile akamete uğramış, görkemli olduğunu var saydığı rejimi içte büyük bir kargaşa, dışta ise büyük bir utanç ile çökmüştür. Yerine kurulan yeni bir zoraki cumhuriyetin ana dayanağı olan monarşistler, ufak bazı değişikliklerle kolayca monarşi rejimine çevirebilecekleri bir anayasa ile Üçüncü Cumhuriyet'e razı olmuşlardır. Hatta yeni rejimin ikinci cumhurbaşkanı seçilen monarşist Mareşal MacMahon'un “taçsız kral” veya “Krallık Korgenerali” olarak anılması da yaşamaya yönelik baskılayıcı tavrının bir neticesi olmuştur (Norwich, 2022: 422). Ancak bir dizi yolsuzluk (Panama Skandalı) ve hukuk skandalı (Dreyfus Olayı) ile bir darbe girişimi (Boulangier Olayı) sonrası monarşistler güçten düşerken Üçüncü Cumhuriyet'in yeni merkez üssü, özellikle Georges Clemenceau'nun uzlaşmaz kişiliği ve liderliğinde yeni bir atılım ile ulusal onuru onarma imkânı bulan cumhuriyetçiler olmuştur (bkz. Georges Clemenceau 1841-1929, 1986). Sınıf mücadelesini cumhuriyetçi ilke ile uzlaştıran ve parlamenter rejimin savunuculuğunu üstlenen sosyalist Jean Jaures'in de monarşizmin güç kaybetmesindeki katkısı dikkate değerdir (bkz. “Jean Jaures 1859-1914”, 1986). Üçüncü Cumhuriyet, başlangıçtaki beklentinin aksine geleneksel sağın kalelerinin bir bir yıkıldığı bir dönem olmuştur. 1882'de okullarda din eğitiminin yasaklanması ile başlayıp 1902'de kilise okullarının kapatılması ile devam eden laiklikle ilgili reformlar, 1905'te kilise ve devlet işlerini birbirinden katı biçimde ayıran yasanın kabul edilmesiyle tamamlanmıştır (Norwich, 2022: 429).

Bundan sonra monarşizm giderek marjinalleştiyse de Fransız muhafazakârlarının ve ihyacılarının anti-parlamenter ve monist yürütme yanlısı tutumları devam etmiştir. Buna radikal, sosyalist ve komünist partilerin birbirleriyle uzlaşmaz siyasal talepleri de eklenince Üçüncü ve Dördüncü Cumhuriyetlerin kronik hükümet bunalımları doğmuştur. 70 yıllık Üçüncü Cumhuriyet devrinde 109, 12 yıllık Dördüncü Cumhuriyet devrinde ise 24 hükümet değişikliği gerçekleşmiştir. Bunun sonucu parlamenter rejimin sık sık tıkanması, acil sorunlara çözüm üretmekte yetersiz kalması, bakanların gerçek bir iktidardan yoksun olmalarıdır (Williams, 1957). Dahası bu tarz bir siyasal zafiyet aşırı merkezileşmiş bürokrasinin elini güçlendirmiş ve sistemin bu hâliyle sürdürülmesinden çıkarı olan bu grup, halkla devlet arasına aşılması güç bir duvar örerek halkın sisteme yabancılaşmasına neden olmuştur. Halk hükümet ve bürokrasiye zoraki boyun eğmişse de çoğunluk Cezayir krizi gibi acil sorunların hükümetleri tarafından çözülebileceğine inanmamıştır. Çok az insan şikâyetlerinin partiler veya parlamento içinde çözüme kavuşabileceğine inanmaktadır. Fransızlar bürokrasinin sorumsuzluğunu *le système* tabiriyle alaya almış, dışarıya karşı “defansif bir bireycilik” sergilerken, kendilerini gerek hükümetten gerekse de “başkaları”ndan (*les autres*) korumaya çalışmışlardır. Bazı olaylar, o ana kadar biriken öfkeyi grevler ve gösteriler yoluyla dışarı yansıtırsa da söz konusu kitlesel eylemler devrimci niteliğe sahip olmamıştır (Hauss, 1991).

4. DE GAULLE'ÜN SENTEZİ

Mayıs 1958'de Cezayir'deki ilk darbe girişimi esnasında darbecilerin iktidara gelmesini istedikleri, destekçisi ve muhalifi partilerin ise krizi atlattık için bu doğrultuda kendisinden ricacı oldukları

Charles de Gaulle otobiyografisinde o gün için, “Uzun bir yalnızlığın evimin üzerine inen son gecesine baktım. Beni bu yalnızlıktan çekip alan kuvvet neydi acaba?” diye yazar (de Gaulle, 1971: 35). General, her ne kadar İkinci Dünya Savaşı’ndaki işgalin sona erdirilmesinin en önde gelen ismi, yani bir kurtarıcı olarak selamlansa da savaştan hemen sonra Fransa için arzu ettiği tarzda bir rejimin tesis edilmesini sağlayamamıştır. Yüksek derecede hizipçi, kutuplaşmış Fransız siyasal hayatı, de Gaulle’ün yürütmeyi güçlendirme projesini reddederken, Üçüncü Cumhuriyet’in benzeri bir anayasa ile parlamenter sistemde devam etmiştir. Bu nedenle 1946’da yürütmedeki görevlerinden ayrılan de Gaulle, kurduğu siyasal partide (*Rassemblement du Peuple Français – RPF / Fransız Halkının Topluluğu*) destekçilerini toparlayarak siyasal hayatı perde arkasından etkilemeye devam ettiyse de 1953’ten itibaren tam bir sessizliğe çekilmiştir. Bununla birlikte rejimin istikrarsız yapısından dolayı Fransa’nın bir gün kendisine yeniden ihtiyaç duyacağına ve bu sessizliğin sona ereceğine inanmıştır.

1946’da, henüz hükûmetten çekildiğinde verdiği Bayeux söylevinde de Gaulle (1946), kafasındaki rejimin niteliğini açıkça ilân etmiş ve parlamenter sisteme neden karşı olduğunu da ana gerekçeleriyle açıklamıştır. Bir kere parti rekabeti artık ülkenin temel karakteri hâline gelmiştir ve bu da Fransa’nın üstün çıkarlarına zarar vermektedir. Neden olduğu toplumsal huzursuzluk, vatandaşların kurumlara güvenini sarsmakta ve bu da herhangi diktatörlük için risk oluşturmaktadır. Fransa’nın Birinci, İkinci ve Üçüncü Cumhuriyetlerinin yanı sıra İtalyan demokrasisinin, Alman Weimar Cumhuriyeti’nin ve İspanya Cumhuriyeti’nin yıkılışını emsal gösterir. Kuvvetler ayrılığı elbette esastır. Ancak Fransa, kendi özgün yolunu bulmalıdır. Fransa’da güçlü bir devlet aygıtı ile parçalanmış yapısından muzdarip özgür bir ulus vardır. Tüm bunlardan yola çıkarak söylevinde yürütme erkinin nasıl olması gerektiğine dair düşüncelerini bildirir (de Gaulle, 1946):

Bundan dolayıdır ki yürütme erkinde olması gereken, tüm partilerin üstünde olan, Parlamento’yu da içeren, ancak ondan daha geniş ve onu Cumhuriyet ile birlikte Fransız Birliği’nin de Başkanı yapacak şekilde oluşturulmuş bir heyet tarafından seçilen Devletin Başıdır.

Devlet Başkanı, Parlamento’dan kaynaklanan yönelimlere göre adamlarının seçiminde genel çıkarları sağlamaktan sorumludur; ona bakanları ve her şeyden önce, elbette, hükümetin politikasını ve çalışmalarını yönlendirmek zorunda olacak olan Başbakanı atama görevi verilir; devletin başına yasaları ilan etme ve kararname çıkarma işlevi sağlanır, zira bunlar tüm devlete yönelik olup, vatandaşları ilgilendirir; ona hükümet konseylerine başkanlık etme ve orada bir ulusun feragat edemeyeceği sürekliliğe ilişkin nüfuzunu kullanma görevi verilir; ona, ya normal olarak konsey tarafından ya da ciddi karışıklık anlarında, ülkeyi seçimler vasıtasıyla kendi egemen kararını açıklamaya davet ederek, siyasal açıdan beklenmedik durumlar karşısında hakem olarak hizmet etme yetkisi verilir; ona, anavatanın tehlike altında olması hâlinde ulusal bağımsızlığın ve Fransa tarafından yapılan anlaşmaların garantörü olma yükümlülüğü verilir.

Parlamenter sisteme ve parti rekabetine yönelik hoşnutsuzluk salt de Gaulle’ün değil, ancak onun içinden geldiği ailenin dâhil olduğu Fransız sağının ve meslekî formasyonunu edindiği silahlı kuvvetlerin genel eğilimi olmuştur. Bir kere Fransız ordusu, 1789 Devrimi’nden sonra bir türlü istikrar kazanamayan hükümet sistemlerine ve hizipleriyle parlamenter yapıya daima şüpheyle bakmıştır. Jan Karl Tanenbaum (1981), Üçüncü Cumhuriyet dönemi (1870-1940) ordusunun siyasal eğilimlerinin hangi temellendirmelere dayandığını izah etmiştir. Bir kere ordu, kendisini parlamentodan üstte görmektedir; bu nedenle de rejimi herhangi bir parti vasıtasıyla desteklemeyi reddetmektedir. Diğer yandan Fransa’nın düşmanlarla çevrili ve daima tetikte olması gereken bir ülke olduğu fikrinden hareketle kendisinin birçok kurumdan daha işlevsel olduğu inancındadır. Ancak en önemlisi ordu, kendisini Cumhuriyet’ten daha kıdemli görmektedir, bundan dolayı ayrıcalık ve itibar sahibi olma iddiasındadır. Ordu, Fransa devletini, ulusunu ve onun geleneklerini, kendisinden çok daha yeni olan Cumhuriyet’ten daha fazla temsil ettiğine inanmıştır.

General’in ailevî kökenleri de siyasal duruşunu oluşturan önemli bir etkidir. Charles de Gaulle, 1890 yılında Fransa’nın Lille kentinin Colombey-Les-Deux-Eglises kasabasında, eğitilmiş ve “Katolik” bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Ailenin Katolik kimliği önemlidir, zira yüzyılın sonunda Fransız siyasal hayatında dinî kimlik, kişilerin siyasal yönelimlerini de büyük ölçüde belirleyen bir etken

olmuştur (Roskin, 2009). Öyle ki Fransa’da bireylerin siyasal yelpazenin sağında mı solunda mı ya da monarşist mi cumhuriyetçi mi olduklarını anlamak için Kilise’nin siyasetteki rolü üzerine fikirlerini öğrenmek, sınıf kimliklerini veya ekonomik tercihlerini öğrenmekten daha işlevsel olabilmiştir. De Gaulle, içinden geldiği aile itibarıyla sağcı ve monarşizme yakın olmuştur (Haus, 1991). Dolayısıyla parlamenter sistemi ve siyasal partilerin rekabetini, ulusun üstün çıkarlarını gölgeleyen, yükselişine ket vuran unsurlar olarak görmüştür. Anılarında kendisinden önceki 169 yılı (1789’dan 1958’e kadar) kargaşayla bir tutmuştur. Onun dağarcığında “Büyük Fransız Devrimi”, ya da “Özgürlük-Eşitlik-Kardeşlik (*Liberté-Egalité-Fraternité*)” kavramları yer işgal etmez. General’in dili üzerinden yapılan birçok analiz de onun zihin dünyasını üzerine kurduğu gelenek ve kavramları ortaya çıkarmaktadır. Örneğin Kritzman (2007: 159), onun gündelik dilinden (*idiolect*) yer eden geleneksel öğeleri (*topoi*) ayırıştırır: “Mantık”, “duygusallık” ve bilhassa “ihtişam”. Onun özlemini çektiği, içerideki tüm bu devrimlerden ve hiziplerden kaynaklanan karışıklığın, dışarıdaki askerî ve diplomatik hezimetlerin öncesindeki ulusuyla bölünmez bütünlüğe sahip, merkeziyetçi, Avrupa ve dünyada hâlâ denge unsuru olan “güçlü” ve “saygın” Fransa’dır. Dolayısıyla o kendisini, gündelik siyasal sorunlardan ziyade Fransız ve Avrupa medeniyetinin yeniden üretilmesini ifade eden tarihsel bir misyonla donanmış görmüş ve bu doğrultuda siyaset yapmıştır (Cerny, 1971).

Henüz genç bir subayken Fransız sağının entelektüel kalelerinden, monarşist ve karşı devrimci olarak bilinen *Action Française* dergisinin kurucularından ünlü yazar Charles Maurras’ın takipçisi olmuştur (Aron, 1966: 113). Maurras’ın da içinde yer aldığı sağ entelektüeller grubunun (Henry Bordeaux, Maurice Barrès, Paul Bourget, Léon Daudet vd.) etrafında kümelenildiği *Action Française* bünyesinde, Joseph de Maistre, Frédéric le Play, Ernest Renan, Hippolyte Taine gibi 19. yüzyıl yazarlarının düşüncelerinden tevarüs edilen, pozitivist perspektiften bilimsellik atfedilen sosyal ve siyasal bir doktrin geliştirilmiştir. Buna göre kısır hizipleşmeden dolayı patolojik bir yapı arz eden Fransız ulusunun kurtuluşu ancak Katolik bir monarşi altında yeniden Ancien Régime’in değerlerini ihya etmekle mümkündür (Jones, 1947: 56). *Contre-Encyclopédie* tutumuyla dergi, söz konusu hedefini gerçekleştirmek için “entelektüel ve ahlâkî darbe” (*coup d’état intellectuel et moral*) yapmayı ve “entelektüel zaptiyelik operasyonu” (*l’opération de police intellectuelle*) yürütmeyi önermiştir (Wilson, 1969: 329). Özelde Maurras, monarşizme hiçbir zaman duygusal (kutsal) bir değer atfetmemiş, onu rekabetçi siyaseti engelleyerek Fransız ulusunun kurtuluşunda başat rol oynayacak bir makam olarak pragmatik biçimde değerlendirmiştir. Bu doğrultuda Maurras, nicelikten ibaret gördüğü demokrasi ve eşitlikçi toplum fikrinden tiksinişmiş, medeniyetin niteliğini ortaya koyacağına inandığı ve “koruyucu ve gerekli eşitsizlik” olarak andığı hiyerarşik bir toplumsal yapılanma temelinde anti-demokratik bir siyasal model önermiştir (Tannenbaum, 1961: 3).

De Gaulle’ün içinden geldiği sosyal çevre itibarıyla ikinci bir General Franco olması beklenebilirdi – ki 1958’de iktidara gelirken bu şüphe hâlâ vardı. Oysa onun tarih okuması daha farklı olmuştur. Mesleği olan askerlik ile siyaset arasında bir bağımlılık ilişkisi kurmuştur. Bunlar arasındaki bir gazez ilişkisinin ve çatışmanın ulusun felâketine yol açtığı sayısız örnekten bahseder (de Gaulle, 1960: 109). Ayrıca bir askerî zafer, askerinin şahsından öte yüksek siyasete bir hizmet olduğu gibi siyasetçinin de şanını artırır (de Gaulle, 1960: 128). De Gaulle’e (1960: 111) göre savaş, askerlerin hayatlarının amacı, Gustave Lanson’dan yaptığı alıntıyla “onların fırsatlarıdır”. Bu nedenle her zaman eğitimini aldıkları “liderlik”, savaş anında askerler için hayatî olduğu gibi siyasette de ulus için hayatîdir: “(...) liderliğin iyi olduğu yerde geri kalan buna eklenir” (de Gaulle, 1960: 31). Söz konusu lider/komutan için ise Heraclitus’tan alıntı ile (*πάντα ῥεῖ* / her şey akar) aktardığı, akılda tutulması gereken önemli bir öğüdü vardır: “Daha önce olan, bir daha asla olmayacak” (de Gaulle, 1960: 16).

Tüm bu geri plan ve düşünsel yapı dikkate alındığında de Gaulle’ün gerek Cezayir gerek rejim krizine getirdiği çözüm daha anlaşılabilir bir zemine oturur. Bir kere artık geri dönüşü olmadığını kabullendiğinden Fransız Devrimi’nin cumhuriyetçi değerlerini siyaset üstü bir yere taşımaya karar vermiş, farklı sosyal sınıfları ve kurumları ortak bir sosyal adalet kavramı etrafında işbirliğine yöneltmek istemiş ve elbette iki bloklu dünyada Fransa’nın ihtişamlı dönüşü teması üzerinden Avrupa perspektifini inşa etmeyi hedeflemiştir (Gordon, 1993). Tüm bu hedefleri gerçekleştirmek için ise gündelik siyaseti sağ ve sol olarak ayırıştırmaktan kaçınmış, sağın geleneksel değerleri ile solun Jakobenzimini birleştirerek kendi şahsında hem muhafazakâr hem devrimci bir siyasal lider portresi çizmiştir (Johnson, 1965: 662). De Gaulle’ün bu yeni oyun planı, hiç kuşkusuz en başta içinden geldiği siyasal çevreyi hayal

kırıklığına uğratmıştır. Cezayir krizini çözmeye yönelik siyaseti, onu bu makama taşıyan ve aralarında Résistance döneminden beri onunla yol yürüten bazı etkili Gaullistlerin de yer aldığı Fransız Cezayiri yanlısı sağın kısa sürede ona sırt çevirmesine neden olmuştur. Eski yol arkadaşları ve 1961 darbecileri onu “ikiyüzlülikle” ve “ihanetle” itham etmişlerdir (Jackson, 1999: 55-56).

Ancak de Gaulle’ün yürütme karşısında yasamanın elini kolunu bağlayan ve ikincinin işlevlerini büyük ölçüde budayan, aşırı merkezîyetçi ve bürokratik Beşinci Cumhuriyeti, Fransız solunun (cumhuriyetçiler, sosyalistler ve komünistler) ideolojik hedefleriyle ilgili olmaktan çok uzaktır. Bir kere Gaullizm, geçmişin monarşist eğilimleri ile çağının korporatizm ve milliyetçilik ideolojileri arasında bir bağlantı kurarak muhafazakârlığın yeni bir formunu üretmeye dayanmıştır (Zeldin, 1973: 384-385). Dahası cumhuriyete bakışı, çoğulcu bir temsil ilişkisinden ziyade Fransız ulusunun bütünü temsil etme meşruiyetine sahip monist bir iktidarın inşası ile sınırlı olmuştur. Onun sık sık başvurduğu referandumlu demokrasisi bile halk desteğini doğrudan arkasına alarak yürütmedeki tek başlılığa yönelebilecek her türlü alternatifi en başından ortadan kaldırmayı ifade etmiştir. Bunu sağlamak için ise kitle iletişim araçlarını yoğun olarak kullanmış, her türlü uluslararası kargaşadan istifade ederek tehdit altındaki ulus ve vatan imgesini sürekli beslemiştir. Ölümünün ardından *The Guardian*’da çıkan bir anma yazısında belirtildiği gibi (Chapman, 1969, May 8: 9), de Gaulle’ün tarzında “daha ziyade, basit seçmenin gönlüne nüfuz eden, onların modern politikacıları aşağılamasını paylaşan ve bu basit kalplerin devlet adamını yücelten bir teskin görülür”. Bu da “Dürüstçe konuşan, ihtilafı sorunları baştan savmayı reddeden, hedefleri istikrarlı, belagat sahibi, büyük şeylere ve ülkesinin erdemine tutkulu, manipülatörlere, hilekârlara ve fırsatçılara hürmet etmeyen” (Chapman, 1969: 9) popülist bir sağcı liderin portresidir. De Gaulle’ün Cezayir krizini fırsata dönüştürerek kurduğu Beşinci Cumhuriyet ya da yarı-başkanlık sistemi, onun tasavvurundaki Fransız Devrimi’nden itibaren kargaşa içinde savrulan Fransız siyasal hayatına getirdiği bir nizamdır. Bu nizam, onun şahsî geçmişi ve zihniyeti ile temellendirilmiş olsa da tarihsel ve konjonktürel değişim olgusu ile kendisini beslemiştir. Neticede yarı-başkanlık makamı üzerinden “bu muhafazakâr, monarşist kökenli adam, korkunç uyumsuz bir cumhuriyetçi hükümdar hâline” gelmiştir (Hoffmann, 1990: 92).

SONUÇ

Modern, merkezîyetçi-bürokratik devletin ilk örneklerinden birini teşkil eden Fransa, 1789 Devrimi’nden itibaren demokratik ideolojilerin ve sınıf savaşlarının da merkez üssü olmuştur. Devlet aygıtının ele geçirilmesi için birbirleriyle rekabet eden partilerin siyasal düzenin nasıl olması gerektiğine dair soyutlamaları, somut zeminde şiddetli çatışmaların ve derin çatlakların vuku bulmasıyla sonuçlanmıştır. Üstelik çoğunluğu köylü olan bir toplumun uluslararası rekabet ortamında öne geçmek için standart bir halka, Fransız ulusuna dönüştürülmesinin yol ve yöntemleri de ayrı bir çatışmanın konusudur. Sınıfsal olduğu kadar kültürel kutuplaşmaların motive ettiği tarihsel çatışmanın tarafları, çeşitli parti örgütleri üzerinden iki ana akım etrafında toparlanmaktadır. Birincisi Katolik ve monarşist muhafazakâr ve ihyacılar, ikincisi radikal ve demokratik cumhuriyetçilerdir. Büyük Devrim’den itibaren durulmayan siyasal çatışmaların sonuçları ise devrimler ve darbeler vasıtasıyla cumhuriyet ve monarşi arasında gidip gelen rejim değişiklikleridir.

Devrim sonrası Fransa, jeopolitik düzeyde Britanya ile rekabet edebilecek bir sömürge imparatorluğuna dönüşmeyi başardıysa da sanayi kapitalizminin görece yavaş ilerlemesi ve ekonominin büyük ölçüde köylülere ve tarımsal üretime bağımlı olması, uluslararası pazarda üstünlük kuramaması ile sonuçlanmıştır. Öyle ki yeni birleşen Almanya, kısa sürede Fransa’yı ekonomik ve askerî olarak tehdit eden bir dış güce dönüştürebilmiştir. Dışarıdaki zafiyet içerideki ideolojik çatışma ile birleşince ve iki dünya savaşının da ağır maliyeti buna eklenince 20. yüzyılın Fransası, görece istikrarsız bir siyasal yapı arz etmiştir. Özellikle Dördüncü Cumhuriyet’in yürütme erkinin yasama ile ilkinin aleyhine işleyen dengesiz güç ilişkileri, ülkenin ve toplumun karşı karşıya kaldığı acil krizlere siyasal çözüm üretilebilmesinin önünü tıkamıştır. Bu da başta silahlı kuvvetler olmak üzere merkezîyetçi bürokrasinin toplum üzerindeki ağır nüfuzu ve sık sık durumdan vazife çıkararak bağımsız kararlar alabilmesiyle sonuçlanmıştır ki örneğin Cezayir krizine siyasetin çözüm üretmesinin önündeki en büyük engel de bu grup olmuştur. Toplum buna alaycı bir direniş, ama daha ziyade devlete karşı yabancılaşma ile yanıt vermiştir.

1958’de de Gaulle’ün Cezayir krizinin neden olduğu askerî darbelerin çözülmeye uğrattığı Dördüncü

Cumhuriyet rejiminin yerine önerdiği yarı başkanlık esasına dayanan Beşinci Cumhuriyet, yıkıntının altında kalmaktan korkan ana siyasal akımlar ile çatışmadan yorgun düşmüş toplum tarafından derhal kabul edilmiştir. 1962’de ise de Gaulle’ün, bu defa cumhurbaşkanını doğrudan halkın seçmesine ilişkin önerisi de referandumdan onay alınca, artık Beşinci Cumhuriyet’in alâmetifarıkası olan, devlet başkanının partiler arası rekabete ve yasamaya takılmadan ulusal siyasete karar vermesinin meşruiyeti sağlanmıştır. De Gaulle’ün tarih yorumu, cumhuriyetçi hassasiyetlerin belirleyici olduğu bir toplumda hasretini çektiği mutlak monarşiye artık geri dönülemeyeceği kanaatine dayanmıştır. Bununla birlikte içeride ve dışarıda istikrarlı ve görkemli bir devlet yapısının tesis edilmesinin, tıpkı geçmiş zamanların mutlak monarkları gibi alternatifsiz bir yürütme iktidarının meşru olarak kurumsallaştırılmasından geçtiğini düşünmüştür. Ancak gerek cumhuriyetçi ilkeler gerek uluslararası konjonktür onu, söz konusu meşruiyeti modern kaynağına, yani halka dayandırmaya ikna etmiştir. Bu nedenle doğrudan halk tarafından seçilmiş olmanın yanı sıra kararlarını sık sık gittiği referandumlarla meşrulaştırmıştır. Zaten 1969’da görevden istifa etmesinin gerekçesi de son referandumda çoğunluğun onun tercihine onay vermemesidir. De Gaulle’ün yarı başkanlık ile hedeflediği, Fransız siyasal hayatının iki ana damarı arasındaki çatışmayı cumhuriyetçi bir monarşi sentezi ile uzlaşmaya kavuşturarak siyasal istikrarsızlığa son vermektir. Bu konuda ne kadar başarılı olduğu ise Beşinci Cumhuriyet’in de bugüne kadarki siyasal performansının incelendiği başka çalışmaların cevaplandırabileceği bir sorudur.

KAYNAKÇA

- Charles de Gaulle 1890-1970. (1986). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi: Çağdaş Liderler Ansiklopedisi* içinde (Cilt II, ss. 489-524). İstanbul: İletişim.
- Georges Clemenceau 1841-1929. (1986). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi: Çağdaş Liderler Ansiklopedisi* içinde (Cilt II, ss. 421-448). İstanbul: İletişim.
- Office of Joint History, Office of the Chairman of the Joint Chiefs of Staff. (2004). *History of the Joint Chiefs of Staff: Joint Chiefs of Staff and the First Indochina War, 1947-1954*, Washington, DC: U.S. Government Printing Office, retrieved November 23, 2022 from https://www.jcs.mil/Portals/36/Documents/History/Vietnam/Vietnam_1947-1954.pdf.
- Jean Jaures 1859-1914. (1986). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi: Çağdaş Liderler Ansiklopedisi* içinde (Cilt III, ss. 989-1004). İstanbul: İletişim.
- Allouche, Y. (2017, May 8). Remembering the Massacre of 45,000 Algerians. *Middle East Monitor*, retrieved July 11, 2020 from <https://www.middleeastmonitor.com/20170508-remembering-the-massacre-of-45000-algerians/#>.
- Ambler, J. S. (1966). *The French Army in Politics: 1945-1962*, Columbus, OH: Ohio State University Press.
- Aron, R. (1966). *An Explanation of de Gaulle*, New York: Harper & Row.
- Berstein, S. (1993). *The Republic of de Gaulle, 1958-1969*, Paris: Cambridge University Press.
- Cerny, P.G. (1971). De Gaulle, the nation-state and foreign policy. *The Review of Politics*, 33 (2), 254-278.
- Chapman, B. (1969, May 8). Prince and Player. *The Guardian*, 9.
- Cohen, W. B. (2003). The Algerian War and the Revision of France’s Overseas Mission, *French Colonial History*, 4, 227–239.
- Domenach, J. M. (1961). The French Army in Politics. *Foreign Affairs*, 39 (2), 185-195.
- Furet, F. (2013). *Devrim’in Yorumu: Fransız Devrimi’ne Üç Yaklaşım Biçimi*, (çev. Ahmet Kuyaş), Ankara: Doğu Batı.
- Gaulle, C. de. (1946). The Bayeux Speech (1946), *Elysée*, retrieved November 9, 2022 from <https://www.elysee.fr/la-presidence/le-discours-de-bayeux-194>.
- Gaulle, C. de. (1960). *The Edge of the Sword*, (trns. Gerard Hopkins), New York: Criterion Books.
- Gaulle, C. de. (1971). *Umut Anıları: 1958-1962*, (çev. Ali Sirmen), İstanbul: Sinan.
- Gordon, B. M. (1993). The Formation of de Gaulle’s Political Philosophy: Legacies of the Belle Epoque, *Historical Reflections*, 19 (1),63-80.
- Habermas, J. (2015). *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü*, (çev. Tanıl Bora ve Mithat Sancar), İstanbul: İletişim.
- Hauss, C. (1991). *Politics in Gaullist France: Coping with Chaos*, New York: Praeger.
- Hoffmann, S. (1990). De Gaulle as an Innovative Leader. *French Politics and Society*, 8 (4), 78-92.
- Hunt, L. (1984). *Politics, Culture, and Class in the French Revolution*, Berkeley: University of California Press.
- Jackson, J. (1999). General de Gaulle and His Enemies: Anti-Gaullism in France Since 1940. *Transactions of the Royal Historical Society*, 9, 43-65.
- Johnson, D. (1965). The Political Principles of General de Gaulle. *International Affairs*, 41 (4), 650-662.
- Jones, E. A. (1947). Royalism in French Politics. *Phylon*, 8 (1), 53-59.
- Judt, T. (2009). *Savaş Sonrası: 1945 Sonrası Avrupa Tarihi*, (çev. Dilek Şendil), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kanadıkırık, H. (2016). Fransa’da Son Darbe: General de Gaulle ve Halkın Direnişi. *Toplumsal Tarih*, 274, 62-69.

- Kennedy, J. F. (1961, April 24). Exchange of Messages With President de Gaulle of France. Online by Gerhard Peters and John T. Woolley, *The American Presidency Project*, retrieved November 9, 2022 from <https://www.presidency.ucsb.edu/node/234703> .
- Kritzman, L. D. (2007). A Certain Idea of de Gaulle. *Yale French Studies*, 111: 157-168.
- Mann, M. (2013). *Devletler, Savaş ve Kapitalizm: Politik Sosyoloji İncelemeleri*, (çev. Semih Türkoğlu), (ed. Güney Çeğin), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Marx, K. (2009). *Fransa'da Sınıf Mücadeleleri: 1848-1850*, (çev. Erkin Özalp), İstanbul: Yazılama.
- Marx, K. (2012). *Louis Bonaparte'in 18 Brumaire'i*, (çev. Sevim Belli), Ankara: Sol.
- Marx, K. ve Engels, F. (2005). *Komünist Manifesto ve Komünizmin İlkeleri*, (çev. Muzaffer Erdost), Ankara: Sol.
- Menard, O. D. (1964). The French Army above the State, *Military Affairs*, 28 (3), 123-129.
- Mooers, C. (1997). *Burjuva Avrupa'nın Kuruluşu*, (çev. Bahadır Sina Şener), Ankara: Dost Kitabevi.
- Moore, B. Jr. (2012). *Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri: Çağdaş Dünyanın Yaratılmasında Soylunun ve Köylünün Rolü*, (çev. Şirin Tekeli ve Alâeddin Şenel), Ankara: İmge Kitabevi.
- Nester, W. R. (2014). *De Gaulle's Legacy: The Art of Power in France's Fifth Republic*, New York: Palgrave Macmillan.
- Norwich, J. J. (2022). *Galya'dan de Gaulle'e: Fransa Tarihi*, (çev. Süleyman Genç), İstanbul: Yeditepe.
- Özçer, Ö. (2007). Fransız Anayasa Tartışması: Güçler Kurgusunda Denge Arayışı, *TEPAV*, https://www.tepav.org.tr/upload/files/1271251116r2721.Anayasa_Calisma_Metinleri____2.pdf, adresinden 15 Temmuz 2020 tarihinde edinilmiştir.
- Price, R. (2001). *The French Second Empire: An Anatomy of Political Power*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Price, R. (2020). *Fransa'nın Kısa Tarihi*, (çev. Özkan Akpınar), İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Roskin, M. G. (2009). *Çağdaş Devlet Sistemleri: Siyaset, Coğrafya, Kültür*, (çev. Bahattin Seçilmişoğlu), Ankara: Adres.
- Skocpol, T. (2004). *Devletler ve Toplumsal Devrimler: Fransa, Rusya ve Çin'in Karşılaştırmalı Bir Çözümlemesi*, (çev. S. Erdem Türközü), Ankara: İmge Kitabevi.
- Tanenbaum, J. K. (1981). The French Army and the Third Republic. *Trends in History*, 2 (2), 3-13.
- Tannenbaum, E. R. (1961). The Social Thought of the Action Française. *International Review of Social History*, 6 (1), 1-18.
- Tilly, C. (2001). *Zor, Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu: 990 – 1992*, (çev. Kudret Emiroğlu), Ankara: İmge Kitabevi.
- Tilly, C. (2005). *Avrupa'da Devrimler: 1492–1992*, (çev. Özden Arıkan), İstanbul: Literatür.
- Tocqueville, A. de (2004). *Eski Rejim ve Devrim*, (çev. Turhan Ilgaz), Ankara: İmge Kitabevi.
- Wallerstein, I. (2011). *Modern Dünya Sistemi, 3. Cilt: Kapitalist Dünya Ekonomisinin Büyük Yayılımının İkinci Evresi, 1730-1840*, (çev. Latif Boyacı), İstanbul: Yarın.
- Wallerstein, I. (2013). *Sosyal Bilimleri Düşünmemek*, (çev. Taylan Doğan), İstanbul: BGST Yayınları.
- Weber, E. (2017). *Köylülerden Fransızlara: Fransız Kırsalının Modernleşmesi, 1870-1914*, (çev. Çağdaş Sümer), Ankara: Heretik.
- Williams, P. M. (1957). Compromise and Crisis in French Politics. *Political Science Quarterly*, 72 (3), 321-339.
- Wilson, S. (1969). The 'Action Française' in French Intellectual Life. *The Historical Journal*, 12 (2), 328-350.
- Zeldin, T. (1973). *France, 1848-1945: Ambition, Love and Politics*, Vol. I, Oxford: Clarendon Press.